

General-potpukovnik
dr inž. ZLATKO RENDULIĆ

Klausewitz u svetlosti savremene vojnoteorijske misli

Klausewitz — čovek, vojnik i filozof

Karl von Clausewitz rođen je 1780. godine u Burgu kod Magdeburga, a potiče iz vrlo skromne pruske plemićke porodice. Njegov otac stekao je plemićku titulu na koncu svoje dugogodišnje službe u pruskoj vojsci. To je ipak predstavljalo prelaz potrebne granice da mu se sin mogao bez poteškoća posvetiti oficirskom pozivu, praktički nepristupačnom za kandidate građanskog porekla. Još nedavno pre tog vremena Fridrich Veliki je obilazeći vojne škole štapom isterivao iz stroja oficirske kandidate građanskog porekla.

Kao junger-zastavnik Clausewitz stupa 1792. godine u puk sa tek navršenih 12 godina života. To se desilo upravo u vreme koje se može smatrati jednom od ključnih prekretnica u historiji ratne veštine. Evropska reakcija tada se upravo pribrala od šoka izazvanog francuskom revolucijom i rešila se na konačan obračun sa njome. Pruska je preuzela ulogu udarne pesnice reakcije, pa je vojvoda od Braunschweiga krenuo svojom vojskom 1792. godine sa vrlo ambicioznim ciljem da zauzme Pariz posle čega bi, prema njegovoj zamisli, likvidacija francuske revolucije bio samo rutinski posao. Na osnovu izveštaja francuskih emigranata Prusi su verovali da pred njima stoji nedisciplinirana novostvorena francuska vojska sastavljena najvećim delom od slabo opremljenih dobrovoljaca — »bezgaćaša«. Ipak, pokazalo se da su zamisli Prusa bile daleko od stvarnosti.

Susret dve vojske završen je bitkom kod Walmya gde su Prusi osuli vrlo jaku artiljerijsku vatru po francuskim redovima. »Bez-

gaćaši« se nisu razbežali, nego su izdržali vatru i vratili je istom merom. Njihovi redovi nisu, doduše, bili geometrijski tačno poređani kao pruski, ali u njihovom držanju bila je izražena odlučnost i nepokolebljivost. Prusi se nisu odlučili da izvrše juriš na te redove. Navodno je jaka kiša smetala njihovom jurišu i dve vojske su se jednostavno razišle bez dovršene bitke. Najbolja evropska plaćenička vojska pokazala se nedovoljna da savlada »bezgaćaše«, doduše sa pocepanim uniformama, nedovoljno izvežbane, ali sa novim borbenim duhom koji je u njih unela francuska revolucija.

Jedan od najvećih Nemaca tog vremena J. W. Göethe posmatrao je sa pruskih položaja bitku kod Walmya. Shvatio je nešto što još nitko tada i neko vreme iza toga nije uspeo na pruskoj strani da sagleda. Njegov komentar o bici bio je: »Danas i na ovom mestu počinje nova epoha u svetskoj historiji i vi možete reći da ste tu bili prisutni«.

Cela Evropa još nije mogla da shvati šta se zapravo dogodilo i da su se tu sudarile oružane snage dvaju različitih društvenih uređenja. Nova buržoaska klasa usadila je svojim vojnicima neviđeni polet i spremnost na žrtve. To sigurno nije bio ni približno slučaj sa pruskom plaćeničkom feudalnom vojskom.

Sve te novine najmanje su se mogle shvatiti u Pruskoj gde se francuska revolucija zamišljala kao pobunjena gomila motivisana jedino pljačkom. Tom utisku, naravno, nije se mogao odupreti ni mladi Klausewitz i takav stav se oseća u njegovim ranim radovima.

Prva koalicija evropske reakcije se slomila. Pruska se među prvima povukla iz nje. Mladi Klausewitz, u mirnodopskom garnizonu kraj Berlina, zadovoljava svoje ambicije u intenzivnom učenju. Samouk je, ali dobro savlađuje matematiku, francuski i latinski. Čita *Machiavellijevu Veštinu ratovanja i Opšte principe rata* Fridricha Velikoga. Godine 1801. stupa u Opštu vojnu školu* koja je bila pod upravom Scharnhorsta, koji je do kraja života imao vrlo veliki uticaj na Klausewiza. Scharnhorst je bio jedan od retkih plebejaca koji je dostigao visok položaj u pruskoj vojsci. Njegov pronicljiv duh nije bio suviše opterećen tradicijama, pa je bio u stanju da shvati nove ideje. U svakom slučaju, prvi je među pruskim generalima uočio suštinu francuskih uspeha. U njemu se već tada počela rađati ideja da bi plaćeničku prusku vojsku trebalo zameniti regrutovanom narodnom vojskom. Naravno da je te misli smeo izražavati samo u krugu bliskih prijatelja, jer bi u to vreme one za pruskog kralja

* Institut für die jungen Offizieren der Berliner Inspektion

i njegovu okolinu predstavljale prave jakobinske ideje. Ipak, te ideje imale su snažan uticaj na Klausewitz.

Pored vojnih predmeta u Opštoj vojnoj školi Klausewitz je slušao predavanja iz logike i osnova filozofije, poglavito Kanta, u to vreme najvećeg nemačkog autoriteta na polju filozofske misli.

Klausewitz tada piše neke historijske rasprave o Fridrichu Velikom i kritiku geometrijske strategije Bülowa. Suština te kritike bila je u tome da se ne može raspravljati o strategiji samo na osnovu geometrijskih oblika borbenih poredaka bez uzimanja u obzir odluke vojskovođe i morala trupa. Godine 1806. Klausewitz odlazi u rat kao ađutant princa Augusta. Tada još nije bio svestan da je slabost pruske vojske u odnosu na Napoleona upravo u pridržavanju načela koja je zastupao Bülow.

Katastrofa pruske vojske kod Jene i Auerstedta delimično mu otvara oči. I sam je sudelovao u bici kod Auerstedta i ubrzo zatim zajedno sa princom završio u zarobljeništvu. Kao ratni zarobljenik u Francuskoj imao je dosta vremena za razmišljanje o slabostima pruske vojske u odnosu na francusku. Premda još nije bio u stanju da shvati tajnu francuskih uspeha, postaje mu potpuno jasna inferiornost najamničke vojske u novim uslovima. Ta svoja razmišljanja sažeo je u rečenici: »Sa najamnicima se ne mogu zadržati Perzijanci u Termopilskom klancu«.

Posle katastrofalnog poraza Prusa kod Jene, Klausewitz stalno studira Napoleona i njegov način vođenja rata. Ipak, suštinu njegovih uspeha biće sposoban da definiše tek mnogo kasnije. U to vreme njegov duh još nije bio dovoljno formiran. U svojim radovima ne skriva otvorenu mržnju prema Francuzima i piše niz besmislica o francuskoj revoluciji, a francusku vojsku naziva pljačkaškim bandama koje su postigle pobeде zahvaljujući samo ratnoj sreći svojih generala. Radovi iz tog vremena nemaju nikakve veze sa njegovim racionalnim načinom razmišljanja u kasnijoj dobi. U stvari, novo-pećeni aristokrata nije mogao podneti katastrofalne poraze pruske vojske od francuskih plebejaca gde se upravo veliki broj oficira uzdigao na položaj od običnog vojnika.

Posle Tilsitskog mira Klausewitz se vratio u pobeđenu Prusku. Feudalna Pruska počela se postepeno pretvarati u građansku državu. U to vreme njegovu pažnju posebno privlače Napoleonovi neuspesi u Španiji, gde on nailazi na gotovo nesavladivi narodni otpor.

Austrija je u to vreme pobeđena i Napoleon se približava vrhuncu svoje moći. Godine 1812. doneo je odluku za pohod na Rusiju. Mnogi u Evropi su mislili da su sve šanse na njegovoj strani. Tom

gledištu se priključio i pruski kralj koji je sklopio savez sa Napoleonom i stavio mu na raspolaganje svoje tvrđave i kontingent od 20.000 ljudi.

Klausewitz, tada major i nastavnik u ratnoj školi,* misli drugačije. Smatra da je narod nepobediv, što se vidi iz primera Španije, i predlaže da Pruska dignu ustanak protiv Napoleona. Naravno da je to sve učinio pod velom anonimnosti, što ga je spaslo od reperkusija.

Duboko razočaran što Pruska ne može ništa da učini protiv zavojevača i pod pritiskom savesti da mora nastaviti borbu protiv zavojevača, Clausewitz stupa u rusku službu. Tri nedelje pre Napoleonovog napada dobija čin potpukovnika ruske vojske. To je bio dosta redak, ali nikako usamljen slučaj za pruske oficire. Jedan njegov drug, koji je s odličnim uspehom završio istu klasu ratne škole, poginuo je u ruskoj uniformi u borbi sa pruskim vojnicima.

Pod komandom F. P. Uvarova Clausewitz učestvuje u Borodinskoj bici. Uskoro napušta vojsku Kutuzova i prelazi u armiju Wittgensteina koja je operisala na Dvini. Tu je bio svedok bitke na Berezini. Pošto nije znao ruski jezik, u ruskoj vojsci nije imao mogućnosti da komanduje nekom jedinicom. Jedinu značajniji posao bio mu je rad na konvenciji na osnovu koje je komandant pruskog korpusa, general York, prešao na rusku stranu.

Početkom 1813. Clausewitz aktivno radi u istočnim provincijama Pruske gde sprovodi Scharnhorstovu i svoju ideju o naoružanom narodu. Svi ljudi, sposobni da služe vojsku, podeljeni su u dve grupacije. U landver (Landwer) ili rezervnu vojsku biran je muškarac između 18 i 40 godina na 50 stanovnika. To je, u stvari, bila neka vrsta popune za regularnu vojsku. U landšturm (Landsturm) su ulazili svi ostali sposobni ljudi, a način ratovanja zasnovan je na izrazito partizanskim principima. Navodno je oko 200.000 ljudi uvedeno u spiskove landšturma. Pored svih organizacijskih i teorijskih priprema, landšturm nije dao ništa ni približno onome što su učinili ruski partizani bez posebnih teorijskih priprema.

U martu 1813. Clausewitz je u ulozi ruskog vojnog izaslanika u armiji Blüchera, gde je načelnik štaba bio Scharnhorst. Usprkos kraljevom protivljenju, Clausewitz je tretiran kao pruski oficir. Scharnhorst ubrzo umire od zadobijene rane i tako Clausewitz gubi prijatelja kome se jedino poveravao u svojim razmišljanjima.

Pruski kralj nije se mogao dugo protiviti Clausewitzovom ponovnom prijemu u prusku vojsku, i 1814. dobija čin pruskog pukov-

* Allgemeine Kriegsschule

nika. U aprilu 1815. načelnik je štaba trećeg korpusa i učestvuje u bici kod Ligny-a, neuspešnog za Pruse. Nešto kasnije, u bici kod Waterlooa, njegov korpus u neuspehom sudaru sa Francuzima suviše je daleko odstupio, tako da se francuski general Grouchy mogao neometano povući, premda je Napoleon glavninom svoje vojske poražen kod Waterloo-a. Klausewitzu se kao načelniku štaba pripisuje veliki deo krivice za taj lokalni neuspeh pruske vojske.

Posle toga Klausewitz je svedok jurnjave u pravcu Pariza i njegove kapitulacije. Tu se uverio kako savezničke armije nemilosrdno pljačkaju po Francuskoj, mnogo gore nego što su to činile nekada francuske trupe u pobeđenoj Evropi. Sa gađenjem konstatuje da se Francuzi nisu nikada tako brutalno ponašali. Njegove simpatije su sada na strani pobeđenih. Suprotstavio se Blücheru kad je hteo srušiti most na Jeni, a došao je u sukob sa svojim prijateljem Gneisenau-om koji je tražio da se Napoleon pogubi. Očito je da nije nalazio nikakvo zadovoljstvo u stanju naroda koga ponižava okupator. U to vreme izjavljuje: »Nikakva nesreća ne može naterati Francuze na servilnost«. To je jedna od bitnih karakternih crta Klausewita, koji je nešto kasnije došao do zaključka da jedan narod ne može biti poražen sve dok to sam ne prizna.

Čin general-majora dobija 1818. godine, i na mestu upravnika ratne škole ostaje punih 12 godina. Njegova uloga u toj školi bila je potpuno administrativne prirode, bez ikakve veze sa nastavom. Naime, nastava je bila u rukama posebne komisije na koju nije imao nikakav uticaj. U tom periodu nalazi dosta vremena za studije i pisanje.

U to vreme i Hegel, koji je držao katedru filozofije berlinskog univerziteta, postaje neosporni autoritet u filozofskoj misli Nemačke. Njegov uticaj prisutan je svuda, a oseća se i u Klausewitzovim radovima. U svakom slučaju, to vreme spada u najplodniji stvaralački period njegovog života. Tada analizira i sumira protekle događaje ali ovog puta, već naoružan Hegelovim dijalektičkim metodom, sposoban je za stvaranje velikih dela.

U martu 1831. postaje načelnik štaba armije kojom komanduje Gneisenau. Armija je stacionirana na poljskoj granici, a imala je zadatak da spreči širenje poljskog ustanka iz ruskog dela podeljene Poljske u pruski. To je bilo vreme kada su Prusija i Austrija sa Rusijom predstavljale srž reakcionarnih snaga Evrope. Klausewitz je svojim prefinjenim smislom za zapažanje stvarnosti osećao da se stari poredak više ne može održati nikakvim sredstvima. Tada piše Gneisenau-u da nikakav politički Arhimed više ne može vratiti

društvo u period od pre 1789. godine. Premda je osuđivao reakcionarne državnike, kao pruski aristokrata u isto vreme plašio se revolucije. Na taj način stalno je bio u procepu između reakcionarnih političara, čijim postupcima se protivio, i revolucije koju je osuđivao i koje se plašio. U takvoj situaciji sve se više povlačio u sebe i svoje studije. Zbunjen plimom revolucionarnih događaja, razočaran piše ženi da nitko više nema snage da se odupre revolucionarnoj plimi i da je nastupilo vreme kada se više ne treba plašiti smrti.

U stvari, na smrt nije morao dugo čekati. Epidemija kolere širila se istočnim provincijama Pruske. Gneisenau je umro u avgustu, a Klausewitz 16. novembra 1831. godine. Nekoliko dana pre toga ista bolest odnela je i Hegela.

Za svoga života nije objavio ništa sem nekoliko manje vrednih spisa, i to pod velom anonimnosti. Osnovne naučne radove ostavio je u rukopisu, neke više ili manje sređene, svojoj ženi sa željom da ih objavi posle njegove smrti. Njegov se život, kao i mnogih vojnih pisaca, može podeliti na dva dela — period akcije i sticanja iskustva, i period razmišljanja i sumiranja toga iskustva.

Inače, život Klausewitz a protkan je nizom neuspeha i razočarenja, a njegovu ličnost razdirale su mnoge protivurečnosti.

Razočarenja su počela još u mladosti, kada je pruska vojska, gajena na tradicijama Fridricha Velikog, jednostavno i žestoko poražena od francuskih plebejaca. Stvari su bile još gore kada je Pruska pokleknula pred Napoleonom, i to bez otpora kakav su pružale Španija ili Rusija. Krajnje dosledan svojim principima, Klausewitz nastavlja borbu kao ruski oficir, jer je to bio jedini način da se bori protiv Francuza. Za tu svoju doslednost ne samo što nije dobio pohvalu, nego su ga pruski dvor i kralj ignorisali do kraja života. Niži oficiri i slušaoci ratne škole gde je bio upravnik potajno su ga ismejavali zbog crvenog nosa koji je zaradio u zimskim borbama u Rusiji. Oni to nisu tumačili kao posledicu ozeblina nego su širili glasine da potajno pije i da mu je to navika ostala od druženja sa ruskim oficirima, u što nije bilo teško poverovati.

Pobede nad Napoleonom nisu zadovoljavale Klausewitz a, jer se ubrzo uverio da oni koji su ukazivali na nedostojno držanje Francuza nemilosrdno pljačkaju po Francuskoj na način kako to francuske trupe nikada nisu činile.

U periodu likovanja evropske reakcije posle poraza Napoleona, Klausewitz nalazi mnogo stvari za osudu. Reakcija je nasrnula na landver u čije stvaranje je on uložio toliko energije, oglasila ga za

leglo narodne revolucije i uopšte kao tvorevinu koja nikako nije u skladu sa pravim pruskim shvatanjima. Tu je reakcija bila više u pravu od Klausewita, jer je prodor ideja francuske revolucije zahvatio i Prusku. Klausewitz se energično zauzimao za landver i pita svoje protivnike — da li se više boje svoga naroda ili svojih neprijatelja. Inače, njegov pronicljiv duh, koji nije razumeo klasne sukobe, u ovom slučaju nije mogao da shvati da se reakcija upravo mnogo više plašila svoga naroda zbog prodiranja ideja francuske revolucije, od bilo koga potencijalnog neprijatelja, koji su svi u to vreme imali iste reakcionarne vlastodržce kao i Pruska.

Kao vojni komandant, Klausewitz takođe nije bio srećne ruke. Uvek su ga zapadale administrativne dužnosti ili mesto načelnika štaba. Najveću šansu koju je imao u sukobu sa Grouchyjem je propustio, jer je savetovao povlačenje kada je glavna bitka bila već skoro povoljno rešena za saveznike. Veliki životni paradoks predstavlja i njegova uloga upravnika ratne škole. Kao jedan od velikih teoretičara ratne veštine vršio je samo administrativne i disciplinske dužnosti, bez ikakvog uticaja na nastavu.

Ne manji paradoks u njegovom životu predstavlja i ličnost Napoleona koja ga progoni od mladih dana. On ga smatra uzurpatorom i mrzi ga osećajem oficira pobeđene zemlje. S druge strane, uvek ga naziva bogom rata i divi mu se celog života. Upravo proučavajući Napoleonove ratove i njegovo delovanje u politici i ratu, došao je do velikih misli o prirodi rata i povezanosti politike i rata.

Kao teoretičar i filozof Klausewitz je prvo pod uticajem Kanta, a zatim je na njega još veći uticaj imao Hegelov dijalektički metod, koncept apsolutne ideje i razmatranje stvari kroz borbu suprotnosti prelazom kvantiteta u kvalitet. Savlađivanje protivrečnosti između forme i sadržaja predstavlja ne samo njegov prilaz sagledavanju problema nego vrlo često i način izražavanja. Zbog toga se često može naći mišljenje o Klausewitu da je vojnik po profesiji koji se kompetentno služi rečnikom filozofa.

Pošto je Hegelov idealistički pristup dijalektičkom metodu prilično zamršen to je i Klausewitzov način filozofiranja smatran kao zavijen u metafizičku maglu, naročito kada je studiran i tumačen od vojnih teoretičara. Francuski vojni teoretičar Camon na početku našeg veka konstatuje da je Klausewitz bio: »Najviše Nemac od svih Nemaca i svaki momenat čovek ima kod njega osećaj da se nalazi u metafizičkoj magli«.¹

¹ Camon, Clausewitz, Paris 1911, str. 7.

Naravno da su vojni pisci s druge strane Rajne na to reagovali. Jedan od njih je odmah odgovorio — »utoliko bolje. Francuzi nikada ne mogu shvatiti Klausewitzu i tajnu naše snage«.

Camon nije jedini francuski vojni pisac koji se žali na zamršen način Klausewitzovog izražavanja. General Palat koji se, inače, naj-pohvalnije izražava o vrednosti Klausewitzovih dela, piše: »Kao mnogi Nemci, on se ne trudi uvek da precizira svoje ideje«.²

U mlađim danima Klausewitz je dosta vremena posvećivao učenju matematike i fizike, što je svakako ostavilo traga na njegov način stvaranja nekih zaključaka. Ceo osamnaesti i devetnaesti vek bili su pod snažnim uticajem Newtonovih koncepata. Prema Newtonu, u astronomiji se uvek posmatrao kompaktan i striktno organizovan svemir, gde celokupna budućnost zavisi od celokupne prošlosti. Ta gledišta prenesena su i na fiziku i tu se stalno težilo za postavljanjem večnih i sveobuhvatnih zakona. Sve stvari u fizici, a donekle i u ostalim srodnim naukama, dobijale su čvrste stavove, težeći stanju u kome se Euklidova geometrija nalazila oko dve hiljade godina.

Klausewitz je pokušao da ratnu veštinu sagleda sa takvog stano-višta. Pri tome ulaže krajnje napore za izražavanje objektivnosti. Duboko traga za zakonima rata, ali pri tome uopšte ne ulazi u suštinu njegovog porekla, niti je dublje zainteresovan za njegovu pravednost, odnosno nepravednost. Rat je prosto smatrao zakonitim aktom države. Isto kao fizičari i hemičari njegove epohe, koji su stvorili niz vanrednih teorema a da nisu ušli u suštinu atoma, i Klausewitz je rekao vrlo mnogo o ratu a da nije ulazio u suštinu porekla rata.

Pored naučnog metoda, za koji mu je dobrodošlo znanje mate-matike, stekao je dovoljno opreza u rasuđivanju što je u stvari nauka. U svakom slučaju, dobro je znao da se Rubikoni u nauci prelaze mnogo teže nego u ratnim aktivnostima i zato se čuvao svake nesmotrenosti na tom području. Shvatajući nauku onako kao što ju je vidio u matematici i fizici, Klausewitz odbacuje ideju da je ratna veština nauka koja bi imala značaj zakona kao na primer fizika. Prema Klausewitzu, vođenje rata je veština (Kunst) a nije nauka, jer su oko tri četvrtine činjenica na kojima se zasnivaju akcije u ratu obavijene maglom neizvesnosti: »Vidimo, dakle, jasno da apso-lutno, takozvano matematičko, u proračunima ratne veštine, uopšte ne nalazi nigde čvrste osnove i da odmah u početku nailazi igra mogućnosti, verovatnoća, sreće i nesreće, igra koja se provlači kroz

² Général Palat, *La Philosophie de la Guerre D'après Clausewitz*, Charles-Lavauzelle, Paris 1922.

sve velike i male niti ratnog tkiva i čini da je, od svih grana ljudske delatnosti rat ponajbliži *kartanju*«. ³ Odbijajući ideju da je ratna veština nauka, time nikako ne negira postojanje teorije o vođenju rata koja treba sadržati načela, metode i propise o vođenju rata, a naročito u domenu taktike.

Ova gledišta pored Klausewitzza zastupali su i mnogi drugi vojni teoretičari toga vremena kao na primer Jomini. Ipak, Klausewitz je bio dovoljno oprezan da izbegne definisanje nekih zakona koji bi se odnosili na taktiku i strategiju sa važnošću za sva vremena. Njegov savremenik, general Jomini, koji je nekada bio više čitan od Klausewitzza ali je zato brže podlegao zaboravu, nije posedovao tu opreznost. Jomini je tvrdio da u strategiji principi ostaju uvek isti: »Novi pronalasci koji su se pojavili u toku dvadeset godina prete da naprave veliku revoluciju u organizaciji, naoružanju pa čak i u taktici vojske. Jedino će strategija u svojim principima ostati ona ista kakva je bila pod Scipionom i Cezarom kao i pod Fridrichom, Petrom Velikim i Napoleonom, jer ti principi ne zavise od prirode oružja ni od organizacije trupa«. ⁴

Može se slobodno reći da osnovno Klausewitzovo delo »O ratu« ne predstavlja samo klasično delo vojne literature nego i prilog nemačkoj filozofskoj misli devetnaestog veka. Nemci su na prelazu iz osamnaestog u devetnaesti vek uspeali da sprovedu pravu revoluciju na polju filozofije. U stvari, oni su kroz filozofiju samo zamišljali ono što su Francuzi i Britanci već sprovodili u području politike pa čak i ekonomije. Predvodnik te misaone revolucije bio je Kant sa »Kritikom čistog uma«, a nadopunio ga je Hegel sa »Logikom«. Za vreme nepunih četrdeset godina nemačka filozofska misao, pored toga što je sadržala i dosta konzervativnih elemenata, postaje u pravom smislu revolucija u mišljenju. Najvredniji sadržaj te revolucije je dijalektika. Klausewitzovi radovi padaju u taj period i nose njegov snažan pečat.

Hegelova filozofija predstavlja jednu od osnova za Marxovu filozofiju. Zbog toga nije slučajnost da su Marx, Engels i Lenjin među klasičnim vojnim piscima najviše pažnje posvećivali Klausewitzu.

Ako se baci pogled na Klausewitzov život, može se konstatovati da je lični neuspeh u životu, uz veliko obrazovanje i dobro poznavanje ratnih operacija, rodio vojnog mislioca od prvorazrednog značaja. Za njegov napor u pisanju sem njegove žene znalo je za

³ Klausewitz, O ratu, Vojna biblioteka, Beograd 1951, str. 52.

⁴ Jomini, Pregled ratne veštine, Vojna biblioteka, Beograd 1952, str. 71.

vreme njegovog života svega nekoliko prijatelja. U najužem krugu ponekad je pominjao da mu je cilj da napiše teoriju o ratu koja bi bila korisna ne samo za sadašnje nego i za buduće generacije. Verovatno nije ni slutio koliko će u tome da uspe i koliko dugo će njegovi radovi uzbuđivati vojne duhove budućih generacija.

Ocena Klausewitzovog dela do danas

Smrt je zatekla Klausewitzu, kada su mu radovi u rukopisu bili svrstani u osam knjiga. Taj rukopis lično je smatrao još uvek nedovršenim. U stvari, smatrao je potpuno dovršenom samo prvu glavu prve knjige. Šestu knjigu *Odbrana* smatrao je samo pokušajem, a sedmu *Napad* i osmu *Ratni plan* samo skicama.

Ipak, i ovako nedovršeni radovi su veliko interesovanje i polemike. Kao što je to obično slučaj sa svakim delom veće vrednosti, ocene tih radova kretale su se u intervalu od vrhunskog veličanja do potpunog potcenjivanja. Sumirajući sve te ocene, lako se može zaključiti da su ti radovi retko kada bili predmet studija u celini i da su zaključci o njima najčešće davani samo na osnovu nekih delova ili čak samo citata, a retko kada na osnovu celine. Najveći deo vojnih teoretičara zadržao se samo na prve tri knjige: *O prirodi rata*, *O teoriji rata* i *O strategiji uopšte*, a i iz ovih knjiga više su korišteni citati nego celine. Zbog toga je nastala poznata uzrečica da je »Klausewitz vojni teoretičar koji je često citiran a retko studiran«.

Pošto je Klausewitz u dokazivanju nekih svojih postavki upotrebljavao analizu metodom borbe suprotnosti i savlađivanja protivurečnosti, to je upravo potreban veliki oprez pri navođenju njegovih citata. Ukoliko se oni samo parcijalno uzmu u obzir, mogu se izvući ne samo nepotpuni nego čak i suprotni zaključci od onoga što je u stvari zaključivao. Klausewitz bi postavio pojam kao tezu da bi zatim naveo antitezu i, konačno, izveo iz toga sintezu. Zbog toga je nemoguće samo deo toga razmišljanja uzeti kao njegovo celovito gledište. Parcijalna i nepotpuna naučna analiza je, verovatno, jedan od glavnih razloga tolikog broja kontradiktornih mišljenja o njegovim radovima.

Klausewitzov savremenik, general Jomini, Švajcarac po poreklu služio je Napoleona a kasnije prelazi u rusku službu doduše iz drugih motiva nego što je to bio slučaj sa Klausewitzom. On je takođe inspirisan Napoleonovim ratovima, ali njegova dela nemaju onu dubinu u razmatranju svojstvenu Klausewitzu. Međutim, zbog jednostavnijeg načina izražavanja i pisanja na francuskom jeziku, uspeo

je da ih učini pristupačnijim za širi krug vojnih stručnjaka. Slično kao i Clausewitz, Jomini razmatra osnovne ideje o ratu, ali im daje znatno više status čvrstih principa. Premda obojica stalno naglašavaju spremnost za nedogmatsku elastičnost u razmatranju teorijskih problema, Clausewitz je u tome više uspeo.

Jomini nije najlepše pisao o Clausewitzu i smatrao ga je pretencioznim u naučnoj diskusiji, a njegove radove suviše zamršene po načinu izražavanja. »Ne može se osporiti generalu Clausewitzu veliko obrazovanje i lako pero. Ali je to pero malo preslobodno i naročito suviše pretenciozno za naučnu diskusiju, kod koje jasnoća mora da bude na prvom mestu. Osim toga, pisac se pokazuje suviše nepoverljiv prema vojnoj nauci. Njegova prva knjiga je upravo deklaracija protiv svih teorija o ratu, dok su druge dve pune teorijskih načela«. ⁵

Clausewitzova ideja da je odbrambeni oblik ratovanja sam po sebi jači od napadnog bila je krajnje neobična za period iza Napoleonovih ratova. Ali tu je bio vrlo jasan: »Odbrambeni oblik ratovanja nije, dakle, nikakav neposredni štit, već štit koji čine vešti udarci«. ⁶ Jomini, pak, u opredeljenju između odbrane i napada nedvosmisleno daje prednost napadu, energično se zalažući za ofanzivu u strategiji i napad u taktici. Ipak, historija ratova od Jominijevog vremena do danas dala je mnogo više za pravo Clausewitzu.

Clausewitzova slava ne datira odmah od vremena po izdavanju njegovih dela. Ona se naglo proširila tek posle prusko-austrijskog rata 1866, prusko-francuskog rata 1870-71. i jasnih pruskih pobeda kod Sadowe i Sedana. Pruska pre toga nije ratovala oko pedeset godina i imala je čitave generacije oficira bez ikakvog ratnog iskustva. U to vreme pruski komandni kadar pripremao se na ratnim igrama, a Clausewitzova interpretacija Napoleonovih metoda sa traženjem odlučne bitke dominirale su na tim igrama. General Moltke, načelnik pruskog generalštaba, bio je odan učenik Clausewitzu u pogledu koncentracije svih snaga na odlučnu bitku. Njegovo upravljanje operacijama pokazuje da je sve bilo usmereno na to da što više snaga prikupi u odlučnom času, na željenom mestu i da njihovo spajanje izvrši na samom bojištu. Kada je jednom zapitan koje su njegove omiljene knjige odgovorio je: »Biblija, Ilijada, Wunder des Himmels, Briefe über Agrochemie i Vom Kriege od Clausewitzu.« ⁷

⁵ Jomini, Pregled ratne veštine, Vojna biblioteka, Beograd 1952, str. 30.

⁶ Clausewitz, O ratu, Vojna biblioteka, Beograd 1951, str. 301.

⁷ Uvod u peto nemačko izdanje »O ratu« — 1905. god. (uvod napisao von Schlieffen).

Von Schlieffen, koji je kasnije takođe bio načelnik pruskog Generalštaba, istupao je sa tezom da je Klausewitz u pruskom oficirskom koru održao koncepciju istinskog rata.

Ipak, Moltke i Schlieffen prihvataju samo onaj deo Klausewitzovih radova koji se odnosi na tumačenje Napoleonovih ratova i na traženje rešenja samo kroz odlučujuću bitku. Von Schlieffen je bio odlučan protivnik svakog dugotrajnog i iscrpljujućeg rata, jer se bojao da će takav rat dovesti do dubokih socijalnih promena. »Strategija iznuravanja ne odgovara, kada izdržavanje miliona ljudi zahteva milijarde.«⁸ Po njegovom mišljenju, samo strategija uništenja može sačuvati postojeći socijalni poredak.

Od tada strategija uništenja i traženje rešenja rata u odlučujućoj bici ili seriji takvih bitki po metodu Hanibalove Kane, postaje prava opsesija pruskog Generalštaba, uključujući tu i drugi svetski rat. Neki vojni pisci koji su pokušali da nađu vezu između Klausewitzovih i radova Moltkea i Schlieffena, smatraju Klausewitzu rodonačelnikom te pruske škole i misle da je u neku ruku on odgovoran za taj put koji je kasnije nemačka vojna misao odabrala kao jedino ispravan. Britanski vojni pisac Liddell Hart smatra da su se vojskovođe poslednjih pedeset godina »... opile kao krv crvenim vinom Klausewitzove loze«.⁹

Malo pomnija analiza lako može pokazati da su sva ta tumačenja Klausewitzovih radova izvedena samo na osnovu nekih delova iz njegovih radova, a ne na osnovu celovite analize njegovog teorijskog opusa. Svako je uzimao one delove iz tih radova koji su odgovarali njegovim vlastitim idejama. Može zvučati pomalo paradoksalno, ali je činjenica da Klausewitz u celini nikada nije prihvaćen od pruskog, a da su njegove glavne ideje bile odbačene kasnije od nemačkog Generalštaba.

Prihvaćeno je njegovo tumačenje Napoleonove ideje o odlučujućoj bici kada protivnik raspolaže oružanim snagama koje su veličine istog reda kao spostvene snage. Nije ni izdaleka prihvaćena njegova ideja o vezi između politike i rata, što predstavlja osnovu njegovih gledišta. Takođe, u Nemačkoj nisu nikada prihvaćena njegova gledišta o vrednosti odbrane kao jačeg vida rata. Isto tako, sasvim se jednostrano tumačilo njegovo gledište o ratu kao aktu krajnjeg nasilja. U stvari, Klausewitz je taj problem opisao filozofskim jezikom posuđenim od Hegela: »Rat je akt sile i njegova primena ne poznaje nikakvih granica. Svako nameće drugome svoju

⁸ Schlieffen, Canne — *Der Krieg in der Gegenwart*, str. 274.

⁹ Liddell Hart, *The Ghost of Napoleon*, 1933, str. 21.

volju, nastaje uzajamno uticanje jednog na drugog koje po teoriji mora da odvede do krajnosti». ¹⁰ Taj citat se beskonačno ponavlja u nemačkoj, a ponekad i u francuskoj literaturi. Nitko nije išao do kraja u razmatranju da vidi ovo samo kao postavljenu tezu da rat u teoriji predstavlja akt sile bez ograničenja. Odmah dalje u tekstu, Klausewitz navodi antitezu da u praksi rat kao akt nasilja, pogotovu u novije vreme, ima ograničenja, pošto sam rat nije sebi cilj nego je nastavak politike drugim sredstvima. Iza toga izvodi sintezu da je rat samo u teoriji akt neograničenog nasilja, dok je u praksi to nasilje ograničeno.

Na sličan način se jednostrano tumače i druge njegove postavke. Analizirajući rešavajuću bitku, on konstatuje da je »krv cena za pobedu«. Ta parola je neumorno ponavljana od čitavih generacija oficira u nemačkom i francuskom generalštabu, naročito za vreme prvog svetskog rata. Zbog toga i Liddell Hart govori o krvavom vinu Klausewitzove loze, a da nije analizirao celinu Klausewitzovih radova.

Sa druge strane, nitko ne citira jedan drugi Klausewitzov citat iz istog domena razmišljanja o apsolutnom i stvarnom ratu: »Nitko ne počinje rat, ili barem ne bi trebalo da ga počne, ako je pametan, a da ne kaže samom sebi šta želi da postigne njime i u njemu«. ¹¹ Među najvrednije njegove misli svakako spada ideja o vezi između politike i rata. Pruski Generalštab ćutke prelazi preko toga; intimno odbacuje tu ideju, isto kasnije čini i nemački Generalštab. Ni francuski Generalštab nikada nije prihvatio tu ideju, što se naravno ne može reći i za francusku vladu.

Već na samom početku svojih radova, Klausewitz ističe:

»Rat nije ništa drugo do državna politika produžena drugim sredstvima. Ovo gledište koga ću se svuda držati, uneće mnogo više jedinstva u razmatranje i sve će biti lakše rasvetljeno«. ¹²

Malo dalje, kaže: »Tako vidimo da je rat ne samo politički akt, već pravi politički instrument, produženje političkih odnosa, njihov nastavak drugim sredstvima«. ¹³

Nemački Generalštab je smatrao da je rat nešto apsolutno i da njegovim nastajanjem prestaje svaka veza sa politikom. Već u francusko-pruskom ratu 1870—71. dolazi do otvorenog sukoba između politike i rata, što se u konačnoj formi manifestovalo u sukobu Moltkea i Bismarcka. Moltke nije trpio da mu se Bismarck meša u

¹⁰ Klausewitz, O ratu, Vojna biblioteka, Beograd, 1951, str. 43.

¹¹ Ibid, str. 498.

¹² Ibid, str. 35.

¹³ Ibid, str. 53.

poslove i jednostavno mu je onemogućio da se upozna sa tokom ratnih operacija. Bismarck je bio predsednik pruske vlade i ministar spoljnih poslova, a moglo bi se reći da je izazvao rat sa Francuskom. U svojim memoarima on se žali da se o ratnim operacijama mogao obavestavati jedino preko jednog britanskog vojnog dopisnika. Navodi, također, da, prema gledištima pruske Vrhovne komande, ministar spoljnih poslova može da stupi na scenu tek u momentu kada je Vrhovna komanda zaključila da je došao kraj rata. Prema tome, shvatanje pruskih generala bilo je: odnos politika — rat — politika je diskontinualan proces, jedno se potpuno isključuje dok je drugo na snazi. Bismarck, koji se protivio tome shvatanju, bio je u stvari na liniji koju je zastupao Klausewitz — da je odnos politika — rat — politika kontinualan proces.

Iz prednjeg se vidi da je Moltke kao načelnik pruskog Generalštaba i jedan od najobrazovanijih i svakako najuticajnijih generala bio u suštini protivnik najznačajnijih Klausewitzovih shvatanja, premda ga je priznavao i hvalio. Prusi su pobedili u tom ratu zahvaljujući Klausewitzovom objašnjenju Napoleonovih metoda o potrebi koncentracije svih snaga za odlučnu bitku, što je Moltke uspešno primenio.

Ima tumačenja da je odnos Moltkea prema politici i ratu posledica njegove lične netrpeljivosti prema Bismarcku, pa zbog toga treba videti kako je nastavljen odnos prema toj ideji kod Prusa.

Jedan kasniji predstavnik pruskog militarizma, general von der Goltz, jasno daje na znanje da se politika potpuno isključuje za vreme rata i da stupa na scenu tek kada je jedan od protivnika pobeđen to jest kada vrhovna komanda smatra da je za to došao trenutak. On direktno kaže da je Klausewitz u zabludi u svojim gledištima u odnosu politike i strategije, jer je navodno izveo taj zaključak studirajući ratove pre francuske revolucije koje su vodili kabineti sa malim brojem profesionalnih vojnika. Tada se moglo, prema C. von der Goltzu, održati kontinualna veza između politike i rata a sada, kada ratuju celi narodi a ne vladini kabineti, politika se mora povući čim počnu ratna dejstva.

Teško se može naći primer netačnije interpretacije Klausewitzovih radova od ove koja potiče od istaknutog pruskog militariste. Tko god je iole čitao Klausewitzu, može zapaziti da on svoje zaključke ne bazira na jednom periodu historije, premda je najviše studirao baš ratove posle a ne pre francuske revolucije.

U osmoj knjizi Klausewitz kaže: »Mi naprotiv tvrdimo: rat nije ništa drugo nego produženje političkih odnosa sa upotrebom drugih

sredstava ... da time jednovremeno utvrdimo kako ovi politički odnosi ne prestaju samim ratom, kako se ne pretvaraju ni u šta drugo, već da u svojoj suštini i dalje postoje, ma kakva bila sredstva kojima se služi, i da su glavni pravci, kojima ratni događaji teku. . . »¹⁴

Moltke, kada govori o Klausewitzu, jednostavno zanemaruje bilo šta iz osme knjige, dok je von der Goltz jednostavno okrenuo stvari naopak.

Kako je vreme teklo, nemački Generalštab je sve manje privatao vezu između politike i rata, a to je naročito došlo do izražaja za vreme prvog i drugog svetskog rata. U prvom svetskom ratu nemačka Vrhovna komanda je potpuno paralisala nemačku spoljnu politiku, a vlada praktički nije obavestavana o toku operacija. General E. Ludendorff u knjizi *Totalni rat* jasno iznosi ideje kako treba izgledati politika za vreme totalnog rata. Prema tim idejama celokupno upravljanje zemljom mora biti u rukama vojskovođe. Pored vođenja vojnih operacija, on treba da upravlja spoljnom i ekonomskom politikom države kao i propagandom.

On tu eksplicitno kaže: »Sve Klausewitzove teorije treba odbaciti. Rat i politika službe da narod preživi, ali rat je najviši izraz rasne volje za životom«.¹⁵

U pomenutoj knjizi Ludendorff dalje detaljno razmatra ulogu vojskovođe u čijim rukama treba da se koncentriše celokupna vlast. U njegovom štabu su okupljeni vojnici i političari kao i ostali mozgovi potrebni za upravljanje državom, i svako po svome problemu obavestava načelnika štaba, a ovaj sumarno vojskovođu. Ove ideje možda ne bi bile interesantne da nisu poslužile Hitleru da upravo sebe proglasi za takvog vojskovođu.

Početak drugog svetskog rata za Nemačku je u pravom smislu predstavljao nastavak politike drugim sredstvima, i to sa takvim krajnostima za koje Klausewitz ne bi smatrao da su više moguće kod civilizovanih naroda. Posle većih nemačkih poraza zimi 1941. godine, Hitler preuzima celokupnu vlast i dodeljuje sebi ulogu vojskovođe prema Ludendorffovim zamislima. Sam Ludendorff bi se verovatno zgrozio i na pomisao da tu funkciju preuzme čovek sa vojnim kvalifikacijama rezervnog kaplara. Naime, gledajući stvari do krajnjih ekstrema, on je smatrao da u totalnom ratu pitanja strategije imaju toliku prevagu nad svim drugim pitanjima da im se ova druga moraju potčiniti. Zbog toga je zamišljao da vojskovođa treba obavezno biti čovek sa najvišim vojnim kvalifikacijama i iskustvom.

¹⁴ Ibid, str. 521.

¹⁵ General Ludendorff, *Der totale Krieg*, München 1935, str. 10.

U Francuskoj Klausewitz otkrivaju posle neočekivanog poraza u ratu sa Pruskom 1870—1871. godine. U analizama svojih poraza Francuzi su shvatili da je pruski Generalštab bio mnogo sposobniji od njihovog u sprovođenju Napoleonovih shvatanja o rešavajućoj bitki koju je tako dobro obradio Klausewitz. Francuzima je postalo jasno da su nakon dugo vremena izgubili prvenstvo u vojnoj nauci i rešili se da užurbano nadoknade taj propust.

Negde oko 1885. godine, Cardot je u Francuskoj ratnoj školi* počeo predavanja o Klausewitzu. Upravo u to vreme stupa u tu školu kao slušalac mladi oficir Ferdinand Foch, koji devet godina kasnije postaje profesor na istoj školi, a ubrzo i jedan od vodećih vojnih teoretičara sa velikim uticajem na formiranje gledišta francuskog oficirskog kora pre prvog svetskog rata. Prema Liddell Hartu, Foch je u svojim radovima iz tog perioda delovao u pravcu proširenja Klausewitzovih krajnjih primedbi.¹⁶

Prema francuskim autorima,¹⁷ Fochovo shvatanje rata u to vreme bilo je skoro isto kao i Klausewitzovo. Prema Fochu, Klausewitz se najviše zadržao na ratovima koje je donela francuska revolucija. Takve ratove je predskazao Mirabeau, i oni ne bi smeli biti nikakva novina za Francuze.

Upravo iskustva iz takvih ratova francuski Generalštab je zane-
mario 1870. godine i doživeo poraz. Foch tu kaže: »Zato što smo ignorisali radikalni preobražaj kod naših suseda i posledice koje je on morao da donese, postali smo žrtve narodnog rata koji smo mi sami stvorili.«¹⁸ Pod narodnim ratom Foch podrazumeva ratove posle francuske revolucije, za razliku od ratova »šahovske table« osamnaestoga veka sa plaćeničkim vojskama. Foch, uzimajući iz Klausewitzovih radova ono što odgovara njegovim idejama, dalje propoveda vraćanju Napoleonovim metodama. Smatra da je u strategiji sada mesto jedino Napoleonovim metodama nasuprot degenerisanim oblicima strategije »šahovske table« kada su se izbegavale rešavajuće bitke. Neprestano ponavlja Klausewitzovu misao: »Krv je cena pobede« i dodaje joj svoju: »Nema pobede bez bitke«. Dalje kaže: »Od sada ne može preovladavati strategija koja nema za cilj obezbeđenje taktičkih rezultata i pobede bitkom«.¹⁹

Ta Fochova gledišta postaju dominantna gledišta u Francuskoj pre prvog svetskog rata. Težnja za rešavajućom bitkom i ofanzivnim

* École Supérieure de Guerre

¹⁶ B. H. Liddell Hart, Foch, The Man of Orleans, London 1931, str. 23.

¹⁷ E. Earle, Tvorci moderne strategije, Beograd 1952, str. 238.

¹⁸ Ferdinand Foch, The Principles of War, New York 1920, str. 25.

¹⁹ Ibid, str. 48.

duhom pod svaku cenu i u svim okolnostima bili su glavna karakteristika francuskog komandnog kadra u to vreme. Pri tom je potpuno zanemaren napredak u borbenoj tehnici, naročito u snazi vatre koja se javlja kao posledica masovnog uvođenja magacinskih pušaka i mitraljeza. Ogromni gubici koje su Francuzi imali u prvom svetskom ratu upravo su posledica nekritičnog pridržavanja tih gledišta.

Nesposobni da reaguju na nastale promene u tehnici naoružanja, francuski komandanti su još više pojačavali mase svoje vojske u jurišima. Ni druga strana u tom pogledu nije našla neki bolji izlaz. Obe strane u pozicionom rovovskom ratu, uz ogromno narastanje automatskog oružja, jednostavno su se svojom teorijom o rešavajućoj bici našle u ćorsokaku. Rešavajuća bitka je, prema tom receptu, zahtevala mogućnost vođenja manevarskog rata kome su težili, a našli su se u pozicionom rovovskom ratu iz koga nisu znali naći izlaz. Položaj obeju strana mogao bi se uporediti sa urođenikom koji je našao veliki zavrtanj u napuštenoj mašini i želi ga odande izvući. Umesto da ga odvrće on primenjuje silu čupanja. Kada u tome ne uspe on smatra da treba primeniti još veću silu, jer je čupanje jedino što mu njegova teorija omogućava za rešenje problema. Otprilike takvim putem se kretala u svome narastanju klanica prvog svetskog rata.

Foch je kasnije shvatio promene koje su nastale i slabost teorija koje je nekada propovedao u ratnoj školi. Njemu se pripisuje da je svome štabu rekao: »Gospodo, na vama je da zaboravite ono što ste učili, a na meni je da učinim obratno od onoga što sam vas učio.«²⁰ Prošlo je ipak mnogo vremena od početka rata pre nego što je francuski Generalštab shvatio da je defanzivno-ofanzivna bitka najbolji odgovor na datu situaciju i Foch je kasnije kao glavni komandant svih savezničkih snaga vodio operacije u tom stilu. Interesantno je da Foch, inače veliki poštovalac Klausewitz, nikada nije njega citirao u smislu prihvatanja odbrane kao jačeg vida rata.

Što se tiče odnosa politike i rata, francuski Generalštab u početku tu nije imao neka različita gledišta od nemačkog. General Joffre se pred prvi svetski rat uverio da Ministarstvo spoljnih poslova krije od Generalštaba niz važnih stvari. Tako on uopšte nije bio obavešten o tajnom sporazumu 1902. godine sa Italijom o nenapadanju, i držao je neko vreme nepotrebne snage prema Italiji. To nije nikada oprostio političarima i u početku rata je vodio operacije samo uz minimalno obaveštenje vlade. Sam predsednik republike se tada žalio da je samo sumarno obaveštavan o operacijama. Tek nakon

²⁰ B. Brodie, *Strategy in the Missile Age*, Princeton 1959, str. 49.

ogromnih gubitaka koje su saveznici pretrpeli u prvom periodu rata, vlade energično zahtevaju kontrolu operacija. U V. Britaniji predsednik vlade postaje Lloyd George, a u Francuskoj predsednik republike Clemenceau. Ova dva energična državnik počinj u uzimati rat u svoje ruke.

Clemenceau je bio čovek oštra jezika i njemu se pripisuje izreka: »Rat je suviše važna stvar da bi se mogao poveriti samo generalima«. Clemenceau poznaje Klausewitz i ponekad ga citira u polemici sa svojim glavnim komandantom Fochom, koji takođe nikada nije pokazivao nikakvo oduševljenje za ideju da se političari suviše upliću u vođenje rata.

Što se tiče drugog svetskog rata, može se u punom smislu reći da ga je vodila politika svuda sem u Nemačkoj, i to od konca 1941. godine. U našem narodnooslobodilačkom ratu politika je u punom smislu vodila rat.

Ako se baci pogled unazad, može se zaključiti da je Klausewitz u celini i u njegovim suštinskim idejama najslabije prihvaćen baš u Nemačkoj. Pored svih pohvala koje su pojedini nemački generali o njemu iskazivali, oni su prihvatili samo neke parcijalne stavove, uz odbacivanje suštinskih stavova o vezi politike i rata. Čak i ne pominju Klausewitzovu ideju o odbrani kao jačem vidu rata. Prema tome, neosnovana je tvrdnja da je Klausewitz rodonačelnik pruskog militarizma. Prema njegovom životu, shvatanjima i ponašanju najmanje je od bilo koga bio sličan nemačkim generalima iz prvog i drugog svetskog rata. Treba uzeti u obzir da je velik deo svog službovanja proveo u borbi za pravednu stvar, da je Prusija tada bila pobeđena i ponižena, i da je posedovao istančane osećaje za pravednu stvar.

Nema nekog stvarnog osnova ni za tvrđenje Liddell Harta o »Kao krv crvenom vinu Klausewitzove loze«, kojim su se napajale vojskovođe od polovine devetnaestog veka do današnjih vremena. Razmatrajući događaje iza francuske revolucije, Klausewitz je samo konstatovao da je došlo vreme kada u ratu glavni cilj postaje uništenje neprijateljskih oružanih snaga a ne vođenje rata tipa »šahovske table« iz osamnaestog stoleća. Njemu pripisivane ideje klasične strategije da »vola treba hvatati za rogove« su tačne, ali Klausewitz nikada nije tvrdio da je to jedini način vođenja rata koji se primenjuje u svim okolnostima. Poznati su i Klausewitzovi radovi o odbrani a i o naoružanom narodu. On smatra da »vola treba hvatati za rogove« kada se raspolaze oružanim snagama koje su slične po snazi kao i neprijateljske, a ne uvek i pod svaku cenu.

Liddell Hartova protivteza Klausewitzu »Strategija mora da smanji borbu na najmanje moguće razmere«.²¹ — nije ništa novo nego je u osnovi poznata iz vremena kabinetskih ratova osamnaestog stoleća. Maršalu M. Saxonskom, kao tipičnom predstavniku te epohe, pripisuje se izreka: »Ne volim odsudne bitke, naročito na početku rata, i ubeđen sam da vešt vojskovođa može da vodi rat celog svog života, a da ne bude primoran da bije bitku«.²²

Postavlja se pitanje — za koga je ideja Liddell Harta ostvarljiva u dvadesetom veku? Da li je to ostvarljivo za bilo koju zemlju kontinentalne Evrope. On je verovao da je to moguća strategija za V. Britaniju pred drugi svetski rat. Zamisao se sastojala u tome da V. Britanija čvrsto drži prevlast na moru, a da svojim saveznicima prepušta velike bitke na kopnu. Pored svih nastojanja, V. Britanija nije mogla izbeći velike bitke i na kopnu u prvom i u drugom svetskom ratu.

Klausewitz je kao vojni mislilac bio prihvaćen više nego bilo koji drugi od Marxa, Engelsa i Lenjina. Engels, koji se inače mnogo bavio vojnim problemima, smatrao je da Klausewitzove ideje o vezi između politike i rata mogu predstavljati praktično dobru osnovu za sagledavanje revolucionarne prakse, i da se njihovom razradom mogu sagledati veze između ekonomskih kriza, ratova i revolucija.

Engelsu su se sve više sviđali Klausewitzovi radovi kako ga je više proučavao. On piše Marxu: »Čitam sada Klausewitzovo delo *O ratu*. Čudan način filozofiranja, ali vrlo dobar u svom predmetu«.²³ Engels kasnije piše o Klausewitzu kao o »zvezdi prvog reda« među vojnim piscima. Njemu je palo u oči Klausewitzovo tumačenje potrebe koncentracije za borbu u ratu »jer ma kako retko bilo potrebno da do nje stvarno dođe, sve je usmereno ka njoj i naposljetku do nje mora doći i ona mora da bude odlučna«. Engels je ovu ideju smatrao sugestivnom i za stvaranje revolucionarne strategije gde je takođe sve usmereno na vođenje odlučne revolucionarne akcije koja mora biti odabrana za pravo vreme.

Među najvrednijim Klausewitzovim mislima Marx i Engels su smatrali njegovo tumačenje veze između politike i rata.

Oni su te ideje svakako koristili u svojoj razradi porekla rata kao posledice postojanja antagonističkih klasa.

Lenjin je, takođe, među klasicima vojne literature najviše proučavao Klausewitzu i često ga citira. U predavanju »Rat i revolucija«

²¹ Encyclopaedia Britanica (14-to izdanje 1929).

²² E. Earle, Tvorci moderne strategije, Beograd 1951, str. 239.

²³ Ibid, str. 174.

održanom maja 1917. godine, on naglašava da kod ocene rata sa gledišta marksizma treba prvo razjasniti zbog čega se taj rat vodi i koje su ga klase pripremale i usmeravale. Drugim rečima, treba poći od ocene rata kao nastavka politike. Tu Lenjin kaže sledeće: »Poznata je izreka jednog od najznamenitijih pisaca iz oblasti filozofije ratova Klausewitz koja glasi: Rat je nastavak politike drugim sredstvima ... Taj pisac, čije su osnovne misli u današnje vreme postale neosporna tekovina svakog misaonog čoveka, borio se otprilike pre 80 godina protiv filistarske neznalačke predrasude prema kojoj se rat može odvojiti od politike odgovarajućih vlada, odgovarajućih klasa, kao da se rat bilo kad može gledati kao na prost napad koji narušava mir i zatim kao na obnavljanje toga narušenog mira«. ²⁴

Lenjin dalje precizira da je rat kao nastavak politike drugim sredstvima nerazdvojno povezan sa onim političkim uređenjem iz koga proističe. Politiku koju je neka država, neka klasa u toj državi vodila dugo vremena pre rata, ta ista klasa neizbežno i neminovno nastavlja za vreme rata, promenivši samo oblik delovanja.

U drugom radu, *Marksistički stav prema ratovima i odbrani otadžbine*, Lenjin je dao detaljnije objašnjenje o stvarnoj suštini rata: »Rat je nastavak politike. Treba izučiti politiku pred rat, politiku koja vodi i koja je dovela do rata. Ako je politika bila imperijalistička, tj. ako je branila interese finansijskog kapitala, ako je pljačkala i ugnjetavala kolonije i tuđe zemlje, onda i rat koji proističe iz te politike jeste imperijalistički rat. Ako je politika bila nacionalnooslobodilačka, tj. ako je izražavala masovni pokret protiv nacionalnog ugnjetavanja, onda rat koji proističe iz te politike jeste nacionalnooslobodilački rat«. ²⁵

Klausewitz nije zaboravljen ni u nuklearnoj eri. U proučavanju strategija supersila u doba projektila sa termonuklearnim ubojnim glavama, Klausewitz se još uvek spominje.

Nuklearno doba unelo je svakako i izvesnu zbunjenost kod vojnih teoretičara i neki od njih tvrde da upravo nuklearno doba dokazuje neispravnost osnovne Klausewitzove postavke o vezi između politike i rata. Pošto bi u jednom sveopštem termonuklearnom ratu razaranja bila tako velika da se taj rat ne može više smatrati kao nastavak politike drugim sredstvima, ti teoretičari tvrde da je to dokaz za neispravnost poznate Klausewitzove postavke. Britanski vojni pisac Kingston Mc Cloughry, u vezi s tim piše: »Uzmite

²⁴ Lenjin, Vojna dela, VIZ, Beograd 1962, str. 234.

²⁵ Ibid, str. 182.

njegovu čuvenu postavku, rat je produženje politike drugim sredstvima, tj. sa silom, i razmotrite je u svetlu savremenih uslova. U slučaju nuklearnog rata ništa se ne bi pokazalo tako daleko od istine kao ta tvrdnja. Takav rat, ako izbije, značio bi kraj svake politike i potpuno međusobno istrebljenje». ²⁶

U daljem tekstu Mc Cloughry navodi da se nasuprot tome hladni lokalni i ograničeni ratovi mogu u potpunosti smatrati kao nastavak politike drugim sredstvima. Takve tvrdnje kao što je izneo Mc Cloughry ni u kome slučaju ne predstavljaju dokaz da je Klausewitzova postavka pogrešna, nego da je taj rat u kome ne može biti stvarnog pobjednika besmislen i da ga u krajnjoj liniji uopšte ne bi ni trebalo nazivati rat nego međusobno uništenje. Pojam Pirovih pobjeda poznat je iz historije ratova, ali one nisu bile striktno predvidive. Ovog puta besmislenost takvog sukoba se može predvideti sa punom naučnom argumentacijom.

Na samom početku nuklearne ere to nije bilo dovoljno jasno. Amerikanci, koji su posedovali monopol u nuklearnom oružju, smatrali su da je to upravo oružje koje omogućava rešavajuću bitku u najkraće moguće vreme. Ali, monopol u nuklearnom oružju trajao je relativno kratko i ubrzo dolazi do određene ravnoteže nuklearnih potencijala. Obe supersile gomilaju nuklearne ubojne glave u tim količinama da mogu, prema nekim procenama, jedna drugu najmanje deset puta da unište. I pored toga, kod obe supersile postoje vojne doktrine prema kojima je moguća pobjeda u termonuklearnom ratu u klasičnom smislu reči čak i u uslovima iznenadnog napada protivne strane. Naravno da u to nitko od njih ozbiljno ne veruje, jer supersile u stvari imaju najviše informacija o stvarnim efektima termonuklearnog oružja. Zbog toga dolazi se postepeno do zaključka da je totalni nuklearni rat nešto što se uopšte ne može predviđati u pogledu ishoda. Jednom reči, nastaje vreme koje se popularno naziva *détente* (detant) ili dogovaranje supersila o stvaranju uslova da se izbegne opšti nuklearni rat. To sa druge strane nikako ne znači da sada nastaje era u kojoj više neće biti lokalnih i ograničenih ratova.

Pri izučavanju strategije u doba projektila i termonuklearnog oružja američki vojni pisac, profesor Brodie, koristi se i delima klasika vojne literature. Naročito se zadržava na razmišljanjima Klausewita i smatra da je on neosporno od svih najviše prodro u prirodu veze između strategije i državne politike. ²⁷

²⁶ E. J. Kingston Mc Cloughry, *Global strategy*, Frederick Praeger, New York 1957.

²⁷ B. Brodie, *Strategy in the Missile Age*, Princeton 1959.

Brodie je posebno impresioniran Klausewitzovim insistiranjima na dominaciji ciljeva nad akcijom, i smatra da su u tom području drugi vojni pisci kao Foch i Douhet potpuno izgubili tlo pod nogama.

Brodie naročito ističe Klausewitzovu misao da ni jedan rat nije trebalo početi, a da se prvo nije našao odgovor na pitanje šta će se postići tim ratom. Ovo je, prema Brodieu, od kardinalne važnosti za razmišljanje o mogućnostima opšteg termonuklearnog rata. Brodie dalje konstatuje da su zapadni vojni pisci, slično Fochu, suviše malo pažnje posvećivali upravo tim pitanjima. U današnje vreme to može biti prava katastrofa za čovečanstvo.

Brodie kaže da je uništenje neprijateljskih oružanih snaga bio cilj koji je postao prava opsesija svih vojskovođa u nedavnoj prošlosti. Pri tome se, naravno, uvek pretpostavljalo da vojskovođa u isto vreme mora izbeći uništenje vlastitih snaga. Postavlja se pitanje na koje je ukazao Klausewitz — šta ako se ne mogu uništiti neprijateljske snage ili se to ne može učiniti a da se ne unište i vlastite snage? Odgovor na ovo pitanje predstavlja suštinu strategije u doba projektila i termonuklearnog oružja.

Brodie se posebno osvrće na prvi svetski rat gde je pojava mitraljeza i magacinskih pušaka dovela u ćorsokak znanja svih vojnih teoretičara i vojskovođa. Njihova sposobnost da rezonski odlučuju u novoj situaciji bila su potpuno paralisisana. Brodie kaže da je Klausewitz to stanje opisao rečima: »Čovek koji u velikim a isto tako i u malim stvarima obično deluje više prema pojedinačnim idejama i emocijama nego prema striktno logičnim zaključcima, jedva da je svestan svoje zabune, jednostranosti i neefikasnosti«. ²⁸

Pošto je pojava mitraljeza i ostalog automatskog oružja dovela do poznatog ćorsokaka u prvom svetskom ratu, šta se može očekivati od termonuklearnog rata. Brodie to opisuje na sledeći način: »Danas, pak, sa stvarnim kosmičkim snagama pridodatim ratnoj mašini, mi imamo situaciju prvi put u historiji, kada jedna velika zemlja stupajući u rat može doći u položaj da pripreme koje je ona uspela ili nije uspela da učini, mogu bespovratno odlučiti hoće li ona ili neće nastaviti da egzistira«. ²⁹ Iz toga izvlači zaključak da se u takvim uslovima očitó ne može dozvoliti da jedna grupa generala odlučuje kako da se vodi rat, druga da odluči kada i sa kojom svrhom, a da međusobno te dve grupe imaju samo sporadičnu vezu. Prema tome,

²⁸ Ibid, str. 56.

²⁹ Ibid, str. 7.

povezanost politike i rata kao i podređenost rata krajnjim ciljevima danas je više naglašena nego ikada, a to su poznate Klausewitzove misli.

Konačno, da bi se izbegle neke dileme o primenljivosti Klausewitzovih postavki za razne vrste rata, najbolje je da se razmotri originalni tekst gde on daje svoje viđenje rata: »Rat nije ništa drugo nego proširen dvoboj. Ako hoćemo kao jednu celinu da zamislimo bezbroj pojedinih dvoboja iz kojih se rat sastoji, onda je bolje da sebi predstavimo dva hrvača. Svaki od njih želi da fizičkom silom prinudi svog protivnika da se potčini njegovoj volji. Krajnja mu je namera da neprijatelja obori i time ga onesposobi za svaki dalji otpor«. ³⁰

Da li se u današnjim uslovima velikog broja strategijskog nuklearnog oružja, od kojih se veliki deo ne može uništiti u prvom udaru jer je smešten u dubokim armiranobetonskim silosima, ili na podmornicama ili na nizu nepoznatih mesta, termonuklearni rat može smatrati za proširen dvoboj. U stvari, ta dva Klausewitzova hrvača morala bi se zameniti za dva protivnika koji jedan drugome drže uperen pištolj u stomak. Ako jedan opali i drugi će imati snage da povuče obarač i rezultat neće biti dvoboj, nego međusobno uništenje, koje se može predvideti sa visokim stepenom verovatnoće. Klausewitz nikada nije razmatrao takav slučaj kao logičan, i iz svega što je pisao to se ne poklapa sa njegovim pojmom o ratu.

Klausewitz i narodni odbrambeni rat

Gotovo sva proučavanja i citiranja Klausewitzu u poznatoj literaturi iscrpljuju se na njegovim gledištima o vezi između politike i rata i na njegovoj interpretaciji odlučujuće bitke kada to prilike dozvoljavaju. Zbog toga su i najviše proučavane prve tri knjige iz njegovog dela *O ratu*. Vrlo retko se netko detaljnije osvrće na šestu knjigu *Obrana*, a još ređe na XXVI glavu te knjige pod naslovom *Naoružanje naroda*.

U radovima Moltkea, Cardota, von der Goltza, Focha, Camona, Ludendorffa, Palata, Liddell Harta kao i novijih američkih, sovjetskih i drugih autora može se naći mnogo polemike oko stavova koje Klausewitz iznosi u prve tri knjige, ali se mnogo ređe može naći neki osvrt na šestu knjigu.

³⁰ Klausewitz, *O ratu*, Vojna biblioteka, Beograd 1951, str. 11.

Nameće se misao da je Klausewitz bio često jednostrano ili krivo shvaćen kada je u pitanju proučavanje njegove prve knjige, jer ga na osnovu nje neki proglašavaju rodonačelnikom totalnog ili apsolutnog rata, dok je upravo on najviše insistirao na tome da rat nikada nije izolovan akt i da se vojne akcije moraju u potpunosti podvrgnuti političkim ciljevima. Što se pak tiče njegove šeste knjige, a pogotovu ideje o naoružanom narodu, moglo bi se reći da je tu gotovo zaboravljen. Istini za volju, može se nešto od toga naći u radovima Meringa,³¹ zatim nešto kod Engelsovog učenika, francuskog socijaliste Jeana Jaurès,³² a u novijoj literaturi u članku francuskog sociologa R. Arona.³³ Interesantno je da se u novije vreme ideje sadržane u šestoj knjizi spominju više nego u prošlosti, a kod nas su najviše obrađene u knjizi generala armije N. Ljubičića *Opštenarodna odbrana strategija mira*.

Možda to izgleda malo čudno, ali ipak je stvarnost da danas u doba projektila, veštačkih satelita i ogromnog napretka u elektronici, problemi vezani za narodni i partizanski rat ne samo što ne gube na aktuelnosti nego je upravo dobijaju.

U naše vreme, naročito za oružane snage malih naroda, vrlo je korisno analizirati Klausewitzovu šestu knjigu gde razmatra pojam odbrane i odbrambenog rata. Za osnovne principe koje je tu izneo može se slobodno reći da su u velikoj meri aktuelni i za sadašnju epohu.

Klausewitz na samom početku razmatranja pojma odbrane jasno naglašava da pod odbranom ne podrazumeva nikakvo pasivno držanje u ratu. Apsolutna odbrana protivureći pojmu rata jer bi u tom slučaju ratovala samo jedna strana. Ali, pošto se neprijatelju moraju vraćati udarci, vrši se onaj akt napada u vidu odbrane. Prema tome, zaključuje Klausewitz, odbrambeni rat sam po sebi ne predstavlja nikakav neposredni štit, nego, kao što je već rečeno, taj se štit sastoji isključivo od većih udaraca koji se nanose napadaču. On, nadalje, kaže da je cilj odbrane sačuvati nešto, a sačuvati je načelno lakše nego steći, te da iz toga i sledi misao da je u slučaju kada su sredstva jednaka, odbrana lakša od napada.

Klausewitz vrlo jasno naglašava da prava odbrana ima smisla ako se ima u vidu prelaz u protivofanzivu. To objašnjava njemu svojestvenim načinom približno ovako.

Premda je odbrana jači oblik ratovanja, to jest oblik ratovanja sa negativnim ciljem ili sa ciljem čuvanja nečega za razliku od

³¹ F. Mering, *Ogledi iz istorije ratne veštine*, VIZ, Beograd 1955.

³² J. Jaurès, *L' Armée Nouvelle, L'Humanité*, 1915.

³³ R. Aron, *Clausewitz et la guerre populaire*, *Defense National*.

napada koji ima za cilj sticanje nečega ili pozitivni cilj, njome se treba služiti samo dok nam je usled sopstvene slabosti potrebna. Nju treba napustiti čim smo dovoljno jaki za ostvarivanje pozitivnog cilja, to jest napada: »Rat u kome bi se pobeda iskorišćavala samo za odbranu a nikako za protivudar, bio bi isto toliko besmislen kao i bitka u kojoj bi imala da vlada najapsolutnija odbrana (pasivnost) u svim postupcima.³⁴

Na drugom mestu Klausewitz kaže: »Brz, snažan prelaz u napad kada sevne mač osvete, najsjajnija je tačka odbrane. Tko ga ne zamisli odmah uz samu odbranu, ili još bolje, tko ga ne obuhvati odmah samim pojmom odbrane, tome nikad neće biti razumljiva nadmoćnost odbrane...«³⁵

U daljem razmatranju navodi da se protiv ispravnosti navedenih stavova mogu navesti neki primeri iz historije gde je odbrana u svome krajnjem cilju ostala samo odbrana i gde se nije ni pomišljalo na ofanzivni obrt. Ipak, ti primeri predstavljaju samo pojedinačne slučajeve gde mogućnost ofanzivnog obrta nije mogla doći do izražaja. Ti primeri nikako ne mogu poslužiti kao protivdokaz za ocenu ispravnosti osnovne ideje o odbrani s ofanzivnim obrtom. Ako bi napadni oblik rata bio jači, tada uopšte više ne bi bilo razloga da se primenjuje odbrambeni rat, zaključuje Klausewitz. U tom slučaju svatko bi želio samo da napada, a odbrana bi bila bez smisla. U stvari, samo ako se netko oseća dovoljno jakim u odnosu na protivnika on se može odmah poslužiti slabijim oblikom rata, to jest napadom.

Vrlo su zanimljiva Klausewitzova razmatranja o odnosu između napada i odbrane u taktici i strategiji. Tu napominje da branilac, kako u strategiji tako i u taktici, koristi pogodnost zemljišta, dok napadač ima prednost zbog iznenadnog napada. Primećuje da iznenadni napad ima »beskrajno veći značaj u strategiji nego u taktici«. Klausewitz daje tu neka zapažanja koja su od kardinalne važnosti za razmišljanje o ratu upravo u današnje vreme. »U taktici će se prepad retko kada moći proširiti do velike pobede, dok se prepadom u strategiji ne retko završio ceo rat jednim udarom.«³⁶

Pri razmatranju iznenadnog napada sa nuklearnim oružjem to je od bitnog značaja. Takođe, ima primera stratezijskog iznenađenja i u lokalnim ratovima, kao na primer izrealsko-arapski rat juna 1967. godine.

Razmatrajući stratezijski prepad, Klausewitz dalje razvija misao otprilike na sledeći način: upotreba stratezijskog prepada pretpo-

³⁴ Klausewitz, O ratu, Vojna biblioteka, Beograd 1957, str. 302.

³⁵ Ibid, str. 312.

³⁶ Ibid, str. 306.

stavlja velike i retke greške kod protivnika, te prema tome ovo ne može biti suviše velika prevaga na terazijama kada je u pitanju napad. Prevedeno na jezik sadašnjice, to znači da svaka zemlja, pa i mala, mora biti spremna na odbijanje iznenadne agresije u savremenim uslovima koji su u pogledu iznenađenja teži nego nekada.

Jasno je da se u razmatranju odbrane Klausewitz osvrnuo i na uticaj zemljišta. Neke od njegovih misli o uticaju zemljišta važe u potpunosti i za savremene uslove, čak i bez obzira na veličinu vojišta, ukoliko se samo radi o energičnom braniocu: »Branilac, pošto uvek napušta zemljište, ovom žrtvom otkupljuje pravo da on uvek bude onaj koji drugome propisuje zakon«. ³⁷

Ovo razmišljanje u potpunosti važi za našu koncepciju opštenarodnog odbrambenog rata. Ako mi pri privremenom napuštanju svoga zemljišta ne bi ujedno nametnuli neprijatelju naš zakon rata, onda ne bi uspeali u sprovođenju koncepcije.

Sa stanovišta savremenog proučavanja rata, naročito od strane malih zemalja i na način koji nam je blizak, posebno je dragocena XXVI glava u šestoj knjizi *Naoružanje naroda*. Klausewitz tu izražava svoje gledište da je pored mogućih historijskih primera pojam naoružanja naroda pojava devetnaestog stoljeća i da ima svoje pristalice ali i mnoge protivnike. Protivnici su oni koji ga se plaše kao revolucionarnog sredstva, te smatraju da kao takav može biti jednako opasan za unutrašnji društveni poredak kao i za spoljnog neprijatelja. Takvo gledište Klausewitz uopšte ne smatra vrednim razmatranja, nego samo konstatuje da takva vlada koja se više plaši vlastitih podanika nego neprijateljske vojske sigurno ne može računati na podršku naroda. Druga vrsta protivnika narodnog rata kao svoje argumente iznosi sasvim vojne razloge. Ti ljudi smatraju da uspeh u jednom narodnom ratu nije srazmeran upotrebljenoj snazi i datim žrtvama. Ovim drugima Klausewitz odgovara da se narodni rat mora razmatrati kao posledica prodora koji je ratni elemenat izvršio preko starih barijera i ušao u srž narodnih masa koje žele odlučivati o svojoj sudbini. On tu zaključuje: »Ne pitamo, dakle, više šta staje narod ovakav otpor, koji ceo narod daje sa oružjem u ruci, već pitamo kakav uticaj može imati ovaj otpor, koji su njegovi uslovi, kakva je njegova upotreba«. ³⁸

Klausewitz je i lično radio na organizovanju u Pruskoj rezervne vojske landvera i partizanskih odreda — landšturma. U borbama protiv Napoleona posle njegovog povratka s Elbe pruski landver je

³⁷ Ibid, str. 405.

³⁸ Ibid, str. 411.

upotrebljen i van granica Pruske, premda je Klausewitz njegovu upotrebu zamišljao primarno unutar vlastitih granica. Smatrao je da sami za sebe landver i landšturm nisu dovoljni za slamanje jakog neprijatelja. Jedino kod tako velikih zemalja gde neprijatelj dolazi u potpunu odvojenost od svojih izvora snabdevanja, sam landver i landšturm mogu biti dovoljni za izazivanje krize neprijateljske vojske. U ostalim slučajevima vidi optimum u kombinaciji redovne vojske sa rezervnom vojskom i partizanskim odredima.

Klausewitz takođe razmatra i neophodne uslove za uspešno vođenje narodnog rata. Smatra da rat treba da se vodi u unutrašnjosti zemlje, da ne bude rešen jednom jedinom katastrofom i da vojište zauzima znatan deo zemlje. Zatim pominje da i karakter naroda može ići na ruku preduzetim merama a takođe i karakter zemljišta. Za takav rat pogodno je ispresecano i slabo prolazno zemljište sa šumama i brdima.

Sve ovo što pominje Klausewitz važi i za današnje vreme, bez obzira na promene u ratnoj tehnici i upotrebi treće dimenzije u ratu, to jest vazdušnog prostora. Klausewitz smatra da u narodnom ratu za operacije landvera a pogotovu landšturma nije pogodna koncentracija za velike udare po vremenu i prostoru. Predlaže tesan dodir sa neprijateljem, ali na velikom prostoru i pri slaboj koncentraciji. U takvim okolnostima narodni rat bi donio sledeće efekte: »On ruši temelje neprijateljske vojske kao žar koji podmuklo i stalno tinja«. ³⁹ O valjanosti ove teze Amerikanci bi mogli dati neosporno vrlo precizan komentar, s obzirom na iskustva u Južnom Vijetnamu.

Upotreba partizanskih odreda — landšturma, prema Klausewitzu, nikako ne sme biti upravljena protiv glavnih neprijateljskih snaga, pa čak ni protiv velikih jedinica: »On ne treba da smoždi jezgro, već samo da glođe po površini i po ivicama«. ⁴⁰

Klausewitz smatra da narodni rat treba stalno proširivati i na ona područja koja su po strani od vojišta, a pogotovu na mesta gde napadač ne dolazi sa velikom snagom. Na taj način te oblasti se otimaju od uticaja neprijatelja »a crni oblaci prate sa strane neprijatelja neprekidno dok on ide u napad«. Na taj način marš svake neprijateljske jedinice dobija opasan karakter jer se može pretvoriti u borbu, što stalno iscrpljuje neprijatelja. Klausewitz nije zaboravio ni na razaranje puteva, zatvaranje tesnaca i rušenja mostova, što on predviđa kao jedan od najvažnijih zadataka za partizanske jedinice.

³⁹ Ibid, str. 411.

⁴⁰ Ibid, str. 412.

Zbog toga neprijatelj je prinuđen da stalno povećava broj jedinica za osiguranje, što Klausewitz izražava na sledeći način: »Neprijatelj nema nikakvo drugo sredstvo protiv dejstva naoružanog naroda nego detašovanje mnogih jedinica za zaštitu svoje komore za posedaње vojno važnih tačaka, prolaza, mostova itd.⁴¹ Ovo je zapanjujuće tačan opis stanja koje je stvoreno kod nas već u prvoj godini narodnooslobodilačkog rata.

Na više mesta Klausewitz upozorava da se vojna dejstva u narodnooslobodilačkom ratu ne smeju jako koncentrisati kada se radi o zadacima koje izvršava landver i landšturm, jer to je upravo ono što želi neprijatelj. »Po našim predstavama o narodnom ratu, ovaj se kao neko maglovito i oblakoliko biće nigde ne sme zgusnuti u kompaktnu masu, inače neprijatelj upućuje srazmernu snagu na to jezgro.«⁴²

Kao sredstvo predohrane protiv efikasne reakcije neprijatelja na narodni rat služi upravo glavno načelo za vođenje ovog rata. Ono se sastoji u tome da narodni rat, koji je inače veliko strategijsko sredstvo odbrane, vrlo retko sme dopustiti da dođe do taktičke odbrane. Ovo se naravno odnosi na borbu rezervne vojske i partizanskih odreda. U svakom slučaju, ova misao Klausewitzova je neosporno tačna, a za današnje vreme može se reći da je još ispravnija nego nekada. Agresor će uvek želeti da vidi takve odrede zbijene u taktičkoj odbrani pa da onda udari po njima svojim nadmoćnim sredstvima.

Izgleda da je i sam Klausewitz bio svestan toga da su ova njegova razmišljanja suviše velika novina da bi se mogla prihvatiti kao neka vrsta uputstva za vođenje partizanskog rata. Zbog toga kaže da su »Ova razmatranja više intuitivno saznanje istine nego objektivno raščlanjavanje, jer je ovakvih stvari uopšte bilo suviše malo i jer su od onih koji su ih dugo sopstvenim očima posmatrali suviše malo prikazane ...«⁴³

Klausewitz dalje objašnjava da u strategijskom planu odbrane zemlje sadejstvo sa partizanskim jedinicama može biti obuhvaćeno na dva načina. Ti odredi mogu se upotrebiti ili kao poslednje pomoćno sredstvo posle izgubljene bitke ili kao pomoćno sredstvo za slabljenje neprijatelja pre odlučne bitke. Ovo drugo pretpostavlja prethodno povlačenje u unutrašnjost zemlje. Prema tome, misao o

⁴¹ Ibid, str. 412.

⁴² Ibid, str. 413.

⁴³ Ibid, str. 414.

kombinaciji partizanskih dejstava sa dejstvima regularnih jedinica bila je stalno prisutna u njegovim razmišljanjima.

On dalje izražava gledište da nijedna država ne treba smatrati da njena sudbina ili ceo njen opstanak zavisi samo od jedne odsudne bitke pa ma kako da je ona odlučujuća. Ako je u toj bici tučena ili potisnuta, ima još uvek nade za preokret stvari. »Ma kako da je država mala i slaba prema neprijatelju, ona treba da učini ovo poslednje naprezanje snaga inače bi se moralo reći da u njoj više nema duše«. ⁴⁴

Sve ovo bi retko tko mogao bolje izraziti i u današnje vreme, na koje se ovi redovi odnose najmanje isto toliko kao i na Klausewitzovo doba.

Klausewitz na samom početku razmatranja narodnog rata navodi kao neophodan uslov spremnost naroda da brani svoju zemlju, a da se vlada ne plaši sopstvenog naroda. Prema tome, vlada mora biti spremna da ne prihvati poraz i u slučaju ako je izgubila odlučnu bitku: »Dakle, vlada koja posle izgubljene bitke misli na to da narod što pre položi u postelju mira i koja obuzeta osećanjima promašene velike nade ne oseća više u sebi hrabrost i volje da obodri sve snage, čini u svakom slučaju iz slabosti veliku nedoslednost i pokazuje da nije dostojna pobede i da možda baš zbog toga nije ni bila sposobna da je izvojuje«. ⁴⁵

Treba imati u vidu da je ovo rečeno u vreme kada je većina zapadnoevropskih država bila tek na izmaku feudalnog poretka, a da ima punu važnost za naše vreme.

U našoj zemlji odgovor na ovo pitanje je jasan. Prema Ustavu, nitko nema pravo da potpiše kapitulaciju zemlje.

Za malo kojeg vojnog teoretičara savremenika Klausewitzu bi se moglo reći da je shvatio svu vrednost narodnog rata. Tu se donekle izdvaja general Jomini. On te ratove naziva nacionalnim ratovima i definiše ih na sledeći način: »Tako se zovu samo oni ratovi koji se vode protiv celog jednog naroda ili bar protiv većine naroda, koji je zagrejan plemenitom vatrom svoje nezavisnosti. U tom smislu svaki korak znači jednu borbu.

Vojska koja uđe u takvu zemlju gospodari stvarno samo onim poljem na kome logoruje«. ⁴⁶

⁴⁴ Ibid, str. 414.

⁴⁵ Ibid, str. 415.

⁴⁶ Jomini, Pregled ratne veštine, Vojna biblioteka, Beograd 1951, str. 54.

Jomini daje ovde, kao i na nekim drugim mestima, plastičan opis onoga što je lično doživeo u Španiji kao načelnik štaba korpusa maršala Ney. U opisu teškoća francuskih trupa u Španiji konstatuje da »napadač ima samo jednu vojsku a branilac vojsku i ceo narod čiji svaki čovek vam radi o glavi, čak i oni koji nisu borci«. Jomini zaključuje da zbog ogromnih mogućnosti koje pruža takav način ratovanja ljudi spektakularnog duha misle da nikakvi drugi ratovi ne bi trebalo da se vode: »Oni računaju da bi na taj način ratovi postali sve ređi, a osvajanja sve manja. Pri takvim poteškoćama imale bi ambiciozne vojskovođe mnogo manje poleta za svoje ambicije«. ⁴⁷ Odmah zatim Jomini dodaje da je ovakvo rezonovanje »manje pravilno nego originalno« i navodi poteškoće za ostvarivanje takve ideje. On se dalje pita da li ipak postoji neki srednji put i izlazi sa kompromisom da bi se neki mešoviti sistem, koji bi se sastojao od regularnih trupa potpomognutih narodnim gardama, mogao smatrati korisnim. Kombinovanje regularnih jedinica sa partizanskim može se jasno videti kako u Klausewitzovim tako i u Jominiovim razmatranjima kao koristan oblik vojne organizacije.

Činjenica je da Jomini ima vrlo oštroumnih zapažanja u pogledu sagledavanja poteškoća koje ima agresor u narodnom ratu, ali ga nije shvatio kao Klausewitz, to jest strategijsku vrednost takvog rata kao sredstva odbrane jednog naroda u borbi za nezavisnost. On sam kaže da takav rat nije po njegovom ukusu, jer »kao vojniku više mi se sviđa lojalno i viteško ratovanje nego organizovano ubijanje«.

Ideja o naoružanom narodu bila je jedan od ideala Engelsa i on ju je izučavao koristeći, pored ostalog, i Klausewitzove misli. Jedan od njegovih učenika, francuski socijalista Jean Jaurès smatra da naoružani narod predstavlja najbolji sistem odbrane. To izražava na sledeći način: »Kada mobilizacija vojske bude predstavljala ujedno i mobilizaciju samog naroda, vlade će biti mnogo manje spremne da sanjaju o avanturističkoj politici«. ⁴⁸

Zaključak

Francuska revolucija do temelja je potresla zapadnu Evropu. Taj potres se osećao na polju politike, ekonomije, filozofije, ratne veštine i gotovo u svim porama javnog života. Ipak, to što su Francuzi sprovodili gotovo u svim porama društvenog života, Nemci više

⁴⁷ Ibid, str. 57.

⁴⁸ Jean Jaurès, *L'Armée Nouvelle*, Paris 1915, str. 548.

skloni poslušnosti, usudili su se da sprovedu samo na polju razmišljanja i filozofije. Kant, velika figura na tom polju, prvi krči taj put, da bi ga odmah nasledio Hegel, koji svojom dijalektikom stvara pravu misaonu revoluciju. Hegel kao neosporni autoritet na polju filozofije ima vrlo veliki uticaj kako na savremenike tako i na buduću plejadu nemačkih mislilaca.

U to vreme i Klausewitz piše svoje najvrednije radove neosporno ponukan duhom vremena i pod snažnim uticajem Hegelovog načina izražavanja. Klausewitz je čovek pun unutrašnjih suprotnosti i životnih razočarenja. Kao vojnik relativno je malo postigao u ono burno vreme velikih mogućnosti za vojnu karijeru. Sa druge strane do krajnosti je dosledan u borbi protiv ugnjetača svoje zemlje. Sva ta doslednost donela mu je, uglavnom omalovažavanje od kralja i pruskog dvora. Povučen u sebe bio je spreman da sumira pređeni put i bogata iskustva, te naoružan Hegelovim dijalektičkim metodom stvara dela za koja se može reći da nemaju premca među savremenicima a da su mnoge njegove misli u potpunosti primenljive u sadašnje vreme. U njegovim radovima oseća se vojnik koji se kompetentno služi načinom izražavanja jednog filozofa. U stvari, tu i leži uzrok sjaja i bede u oceni njegovih radova. Filozofski princip omogućio mu je mnogo dublje sagledavanje problema ratne veštine nego što je bio slučaj sa ostalim savremenikima.

Sa druge strane, upotreba Hegelovog dijalektičkog metoda imala je za posledicu da je njegove radove mogao svatko tumačiti onako kako mu je odgovaralo. Zbog toga je u istom vremenskom periodu od raznih autora proglašavan čas za rodonačelnika apsolutnog i totalnog rata a čas zastupnika apsolutne odbrane.

Izučavanje društvenih odnosa u današnje vreme striktno je povezano i sa izučavanjem suštine i porekla rata. Za izučavanje fenomena rata neophodno je početi sa temeljima koje su tu udarili Marx, Engels i Lenjin. Ali, kao što je kod izučavanja marksizma uopšte neophodno i izučavanje Hegelove logike, tako je i za izučavanje fenomena rata vrlo korisno izučavanje radova Klausewitza. To naravno nikako ne isključuje korist izučavanja ostalih klasika na polju ratne veštine, ali radovi Klausewitza imaju poseban značaj. Osnovne postavke Klausewitza o vezi između politike i rata kao i o potrebi za dominacijom ciljeva u odnosu na akciju u ratu imaju svoju važnost danas kao i nekada.

Ono pak što je od posebne važnosti za nas je njegovo gledište o vrednosti odbrane, posebno teze o naoružanom narodu. Čitanjem

ovog poslednjeg stiće se utisak da je Klausewitz uspio vrlo detaljno da sagleda jedan fenomen koji će tek nakon više od jednog stoleća dobiti svoju punu vrednost i potvrdu.

Naša koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata stalno se studira i razrađuje. Svako ko se bavi tim studijama trebalo bi da se upozna barem sa šestom knjigom Klausewitzovog dela *O ratu*, koja je inače u svetu do sada prilično zaboravljena u odnosu na prve tri knjige. To može biti od koristi i zbog toga da se izbegne opasnost da se kao novo iznese ono što je pre 150 godina napisano. Ta opasnost je prilično realna, jer vrlo mnogo od onoga što je Klausewitz rekao o naoružanom narodu je, u osnovi, fascinirajuće prilagodljivo i za savremene uslove.